

кандидат юридичних наук, доцент Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ТА СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ГАРАНТІЙ ПРАВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Стаття присвячена проблемам визначення та структурним елементам методології дослідження гарантій прав місцевого самоврядування.

Ключові слова: методологія, структурні елементи, методологія наукового дослідження, гарантії прав місцевого самоврядування.

Статья посвящена проблемам определения и структурным элементам методологии исследования гарантий прав местного самоуправления.

Ключевые слова: методология, структурные элементы, методология научного исследования, гарантии прав местного самоуправления.

The article is devoted to problems of definition and structural elements of research methodology guarantees the rights of local self-government.

Key words: methodology, structural elements, methodology of scientific research, guarantee of rights for local self-government.

Практика дослідження державно-правових явищ нараховує кілька століть. Першими питаннями, над якими почала замислюватись людина, були роздуми про сутність держави, її форми і природу влади в усьому її розмаїтті, про сутність місцевого самоврядування як права громади вирішувати питання місцевого значення, про взаємодію держави та місцевого самоврядування тощо. Динаміка розвитку державно-правової дійсності, певна річ, спричиняє зміну напрямків переосмислення цих явищ. При цьому трансформації і вдосконалення зазнають концепції, засоби і методи, а також загальні закономірності і завдання дослідження.

Кожен процес чи явище потребує окремого самостійного дослідження, оскільки має особливу природу, цінність і призначення, детерміновані конкретно-історичними умовами їх формування й розвитку. Подібні характеристики дозволяють говорити про особливість правової категорії гарантій прав місцевого

самоврядування, що, на наш погляд, є головним аргументом, що обумовлює необхідність їх дослідження. Теоретичне осмислення вказаної проблеми сприяє виробленню певних законів у процесі їх використання, а також механізмів управління ними. Саме тому дослідження гарантій прав місцевого самоврядування є важливим і необхідним у динаміці їх змін, що відбуваються сьогодні.

Дослідженням теорії гарантій в державно-правовій сфері займались такі вчені, як: Р. Амірова, М. Абдулаєв, Н. Боброва, М. Вітрук, В. Журавський, Т. Заворотченко, О. Зинов'єв, С. Комаров, В. Корельський, В. Коток, В. Кравченко, О. Лукашева, І. Магновський, М. Марченко, А. Міцкевич, П. Недбайло, М. Орзіх, В. Перевалов, В. Погорілко, А. Полянський, Ж. Пустовіт, Ю. Соколенко, М. Ставнійчук, Ю. Тодика, О. Фрицький, Ю. Шемшученко, Ю. Шимін та ін.

Серед учених зарубіжних країн, які вивчали проблеми муніципального права та місцевого самоврядування, варто

вказати І. Алебастрову, Ж. Асанова, Г. Барабашова, А. Вороненко, В. Еремян, Н. Єрмошенка, Е. Колюшина, К. Плоккер, Я. Старцева, Е. Харлоф, Г. Холліс, А. Черкасова, К. Шеремета, Н. Шишкіну, О. Ярошук та ін.

Але правова категорія «гарантії прав місцевого самоврядування», маючи певну історію свого формування і функціонування, у сучасній науці конституційного права не отримала належного теоретичного осмислення.

Метою статті є розгляд проблеми визначення та структурних елементів методології дослідження конституційно-правових проблем гарантії прав місцевого самоврядування.

Перш ніж почати розглядати методологію дослідження конституційно-правових проблем гарантії прав місцевого самоврядування, необхідно на загальнотеоретичному рівні визначити поняття «методологія» та визначити теоретико-методологічні тенденції досліджень у гуманітарній сфері загалом.

Зміст дефініції «методологія наукового дослідження» на сьогодні не має чітких меж і загальновизнаного визначення. У довідковій літературі методологія визначається, по-перше, як вчення про методи наукового пізнання і про сукупність методів, що застосовуються в будь-якій науці [1, с. 48]; по-друге, як система принципів і способів організації і побудови теоретичної та практичної діяльності, а також вчення про цю систему [2]; по-третє, як алгоритм пошуку мети, набір прийомів, методів, засобів, способів, принципів її досягнення: 1) теоретичної мети – моделі ідеального знання; 2) практичної мети – програма (алгоритм) прийомів і способів того, як досягти бажаної практичної мети і не схитати проти істини, чи того, що ми вважаємо істинним знанням [3].

Тобто у довідковій літературі поняття методології розглядається переважно з точки зору вчення про метод разом із методами, що використовують у тій чи іншій діяльності, і не відображає належ-

ним чином сутності даного явища. З одного боку, така позиція «збіднює» методологію, з іншого – призводить на практиці до отождоження методології з методами, що викликає певну наукову дискусію.

Ряд авторів під даним терміном розуміють наукову дисципліну про засоби і методи пізнання [4, с. 4; с. 24–25], інші розглядають методологію наукового дослідження як систему основоположних ідей, принципів, прийомів, якими керується дослідник у процесі пізнавальної діяльності [5, с. 5].

Отже, нині ми спостерігаємо тенденцію до розширення поняття «методологія». Зокрема, на думку Д. А. Керімова, методологія – явище інтегральне, що поєднує в собі ряд компонентів: світогляд і фундаментальні загальнотеоретичні концепції, загальнофілософські закони і категорії, загально- і приватнонаукові методи [6, с. 46].

У правознавстві методологію зазвичай трактують як сукупність певних теоретичних принципів, логічних прийомів і спеціальних способів дослідження державно-правових явищ.

Узагальнюючи критику вищевказаних підходів, Д. А. Керімов поєднує систему методів дослідження правових явищ із вченням про ці методи і робить висновок, що методологія права, так само як і інші галузеві методології, являє собою, певним чином, цілісні наукові знання [7, с. 96].

Б. О. Кістяківський, розкриваючи власне розуміння методології дослідження правової науки, зазначає, щоб наука про право була методологічно вірно побудована, вона повинна бути орієнтована не в тій чи іншій гуманітарно-науковій дисципліні і не в усій їх сукупності, а насамперед у філософії культури і тільки за її допомогою в усій сумі гуманітарних наук, об'єднаних з її допомогою у цілісну систему наукового знання [8, с. 344].

Ми погоджуємося з тим, що основу методології дослідження права повинна складати філософія, здатна синтезувати

різні знання в систему, але при цьому не можна допускати «розчинення» права у філософії.

Ураховуючи викладене, методологію наукового дослідження гарантій прав місцевого самоврядування можна визначити як організацію наукового пізнання. Указане визначення охоплює такі поняття, як основоположні ідеї, принципи, предмет і метод дослідження, наукова теорія і методологічні настанови, характеристики схем пояснення, умови і критерії. При цьому в методології наукового дослідження гарантій прав місцевого самоврядування вважаємо необхідним виділяти формальний і змістовий аспекти.

Так, змістова сторона методології дослідження гарантій прав місцевого самоврядування відображає вибіркочну діяльність з усього масиву знань про гарантії взагалі і про місцеве самоврядування зокрема і визначає її ідеї та принципи, створюючи тим самим основу конкретної наукової теорії, її предмета і відповідних йому методів дослідження. Таким чином, методологія дослідження гарантій прав місцевого самоврядування вказує на результати вибору кожної з вказаних вище стадій дослідження.

Формальний аспект методології наукового дослідження взагалі і гарантій прав місцевого самоврядування зокрема знаходить свій прояв у так званій апологетичній (від грец. *apologetes* – захисник [9, с. 72]) діяльності свідомості, тобто будь-яка нова наукова теорія після виникнення повинна «захищатись», доводити свою істинність і переваги перед іншими теоріями. Зазвичай це відбувається шляхом пошуку доказів на користь зроблених висновків і створення на їх основі нового наукового знання. Отже, теорія може розглядатись як система знань і як відправна точка наукової діяльності.

У процесі пошуку нових знань і збагачення вже існуючих методологія допомагає вирішити найважливішу проблему зведення в одне ціле всіх знань про предмет дослідження. Стосовно дослідження

гарантій прав місцевого самоврядування системний характер методології проявляється в її функціях, здійснення яких відбувається в процесі пізнання цього конституційно-правового інституту.

Ще до недавнього часу в науці переважав аналітичний підхід, з огляду на що термін «аналіз» став практично синонімом дослідження взагалі. Проте на сучасному етапі розвитку науки конституційного права, в умовах ускладнення завдань суспільної практики, зростання кількості емпіричного та отриманого аналітичним шляхом матеріалу, при обмеженій можливості його засвоєння актуальність систематизації знань зростає.

З відповідним розумінням правової категорії «гарантії прав місцевого самоврядування» тісно пов'язані всі сфери юридичної діяльності на муніципальному рівні. Зокрема, закони завжди повинні сприяти реалізації та гарантуванню певних прав місцевого самоврядування, проте правозастосування, тлумачення норм у цій сфері повинно відбуватись під впливом певної правової теорії. У цьому зв'язку дослідження гарантій прав місцевого самоврядування набуває важливого теоретичного та практичного значення.

Разом з тим, визнаючи значущість методології, не можна переоцінювати роль методологічного потенціалу, що межує з відривом від повсякденної практики. Всебічне дослідження гарантій прав місцевого самоврядування на теоретичному рівні, розроблення певних концепцій може проводитись лише після первинного накопичення емпіричного матеріалу, його ґрунтового аналізу і синтезу. Доцільним у цьому зв'язку буде навести вислів В. І. Леніна про те, що практика вища від (теоретичного) пізнання, адже вона має не тільки перевагу загальності, але й безпосередньої дійсності [10, с. 195].

Виходячи з наведених висновків, приєднуючись до думки О. Д. Третьякової [11, с. 144], можна сформулювати визначення методології дослідження гаран-

тій прав місцевого самоврядування. Отже, методологія дослідження гарантій прав місцевого самоврядування – це система елементів, що складають теоретичну основу та інструментарій дослідження гарантій прав місцевого самоврядування, а також система способів практичного впливу на реально існуючу дійсність у сфері гарантування прав місцевого самоврядування. До елементів побудови методології входять наступні: **принципи пізнання, поняття та категорії, методи дослідження, світогляд дослідника і власне вчення про методи, засоби їх реалізації.**

Насамперед варто розглянути **принципи пізнання**, які можна визначити як: по-перше, основоположні ідеї, та по-друге, як керівні основи пізнавальної діяльності. Етимологічно принцип – це основне вихідне положення будь-якої теорії, науки, світогляду тощо [12, с. 658]. У нашому випадку – це основа існування власне методології, що передбачає, у свою чергу, наявність певних взаємопов'язаних компонентів: 1) найбільш істотні властивості і дефініція; 2) предмет дослідження (гарантії прав місцевого самоврядування); 3) наявність шляхів дослідження гарантій прав місцевого самоврядування; 4) можливість визначення результатів дослідження; 5) прогноз реалізації результатів дослідження у суспільній практиці та науці (вдосконалення чинного законодавства та впровадження результатів як окремої частини вивчення курсу «Муніципальне право»); 6) достатній рівень світогляду для осмислення та застосування основ методології.

Як зазначає Н. Стефанов [13, с. 129], наука являє собою складний пізнавальний процес, що протікає за певною логікою, закономірні принципи якої використовуються в практиці науково-дослідницької роботи. Своєрідність цих принципів, на думку вченого, полягає у наступному: а) вони є засобом, за допомогою якого реалізуються вимоги наукового аналізу, спрямованого на вирішення завдання; б) теоретичне обґрунтування

подібних принципів виходить за межі, завдання і можливості відповідної науки, в якій вони використовуються; в) кожен такий принцип уявляє те чи інше теоретичне знання, яке відіграє роль методу.

Наступний елемент структури методології – **поняття та категорії**. Поняття – це найпростіша форма мислення, що відображає найбільш істотні ознаки предметів чи явищ. Категорія уявляється у вигляді найбільш загального, фундаментального широкого поняття, що має істотне значення для тієї чи іншої галузі наукового пізнання [14, с. 509, 941]. Вважаємо, що будь-яке визначення повинне адекватно інтерпретуватись та відповідати конкретним правилам. Для більш досконалого, методологічно точного вироблення в нашому дослідженні авторської правової категорії «гарантії прав місцевого самоврядування» необхідно звернутись до довідника з правопису, в якому автори виділяють чотири елементи, які мають бути властиві дефініції:

- 1) поняття, що визначається;
- 2) предикат – те, що говорять про предмет визначення;
- 3) родова ознака, тобто якість, притаманна ряду споріднених предметів чи явищ;
- 4) видова відмінність – якість, характерна тільки для даного поняття, що визначається [15, с. 362].

Вважаємо, що понятійний апарат не слід ототожнювати з методологією, оскільки він, на нашу думку, є лише невеликою її часткою, складовим елементом. Деякі вчені [16, с. 26] вважають, що понятійний апарат в юриспруденції виступає у двох аспектах: теоретичному і методологічному. Власне юридичні поняття реалізують теоретичний аспект (функцію), якщо вони використовуються для опису, пояснення і прогнозування правових явищ. Коли ж поняття і категорії виступають як основа методологічних правил, принципів, то вони реалізують методологічний аспект (функцію).

Наступним елементом методології дослідження гарантій прав місцевого самоврядування є методи пізнання. Ме-

тод – це найбільш ефективний шлях, спосіб чи комбінація способів досягнення мети [17, с. 724]. Тобто метод – це сукупність способів, напрямків пізнання, які засновуються на виявлених об'єктивних закономірностях і орієнтують дослідника на отримання нових об'єктивно істинних знань [18, с. 147].

Зібраний матеріал про гарантії прав місцевого самоврядування можна досліджувати загальновідомими в теорії права методами. Проте вибір методів наукових досліджень зумовлюється рядом факторів і насамперед тематикою – об'єктом і предметом дослідження, умовами здійснення наукових досліджень. Якщо, наприклад, досліджується розвиток чи діяльність якогось феномену протягом тривалого часу, то, звичайно, не можна уникнути використання історичного методу; якщо досліджується державно-правовий феномен, у сфері дії якого ще не нагромаджено значного вітчизняного досвіду, то використовується, як правило, порівняльний метод дослідження тощо. Але, як правило, при будь-якому фундаментальному дослідженні, зокрема дисертаційному, використовується низка, система або принаймні комплекс методів.

Наука конституційного права використовує притаманні державознавству наукові методи досліджень – власне дослідницькі та інструментальні. Критерієм диференціації між ними є неспівпадіння цілей та сфер дослідження. Так, дослідницькі методи спрямовані на аналіз та діагностику системи, що досліджується, тоді як інструментальні – на проектування нових систем, нових підходів. Використовуються загальнонаукові (діалектичний, історичний, догматичний, соціологічний, критичний, синергетичний, системного аналізу тощо) методи та спеціальні (порівняльного правознав-

ства, нормативно-логічний, структурно-функціональний, методи переходу від загального до особливого, від абстрактного до конкретного тощо). Також діяльність у сфері місцевого самоврядування має свої особливості, які полягають головним чином у концентрації уваги на вирішенні питань місцевого значення. Відповідно методологія вирішення проблем, пов'язаних з цим, не може не включати у себе, поряд з критеріями ефективності, також критерії публічності та соціальної консолідації. Відповідно до цих вимог суб'єкт, який діє у режимі публічної влади, при прийнятті рішення має обирати суспільно визнані варіанти ефективного рішення. Теорія конституційного права в дослідженні гарантій прав місцевого самоврядування повинна визначити цілі, завдання, принципи, функції, створити необхідний категоріальний апарат; визначити методологічні підстави систематизації гарантій прав місцевого самоврядування, які є необхідними засобами і способами для побудови в Україні правової держави, громадянського суспільства; вдосконалити юридичні механізми захисту прав місцевого самоврядування. Вона повинна орієнтувати пізнання на коригування, реконструкцію, перетворення явищ і феноменів як остаточно оформлених у реальності, так і існуючих у процесі переходу від праворозуміння до правового освоєння.

Застосовуючи різні методи для пізнання правової дійсності, що нас оточує, необхідно пам'ятати, що кожен метод має певний потенціал, дозволяючи нам освоювати ту чи іншу сторону цієї дійсності, проте він має і певні обмеження, закладені у самій сутності кожного методу.

Що стосується методів пізнання як методологічної основи дослідження гарантій прав місцевого самоврядування, то це є предметом окремої наукової статті.

Література

1. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – М., 2003.
2. Философский энциклопедический словарь. – М., 1983.
3. Википедия – свободная энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: wikipedia.com.ua.

4. Штоф В. А. Современные проблемы методологии научного познания / В. А. Штоф. – Л., 1975. – С. 4; Лукич Р. Методология права / Р. Лукич. – М., 1981.
5. Ельчанинов В. А. Методологические проблемы исторической науки / В. А. Ельчанинов. – Барнаул, 1990.
6. Керимов Д. А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права) / Д. А. Керимов. – М., 2000.
7. Керимов Д. А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права) / Д. А. Керимов. – М., 2000. – С. 96.
8. Кистяковский Б. А. Право и метод / Б. А. Кистяковский // Русская философия права / сост. А. П. Альбов, Д. В. Масленников, М. В. Сальников. – СПб., 1999.
9. Новейший словарь иностранных слов и выражений. – Мн. : Современ. литератор, 2007.
10. Ленин В. И. Полное собрание сочинений / В. И. Ленин. – М. : Изд-во полит. лит., 1958. – Т. 29.
11. Третьякова О. Д. Методология конвергенции права / О. Д. Третьякова // Вестн. Владимир. юрид. ин-та. – 2009. – № 4 (13).
12. Новейший словарь иностранных слов и выражений. – Мн. : Современ. литератор, 2007.
13. Стефанов Н. Теория и метод в общественных науках / Н. Стефанов. – М., 1967.
14. Большой энциклопедический словарь / под ред. А. М. Прохорова. – М., 2000.
15. Справочник по правописанию, произношению, литературному редактированию / Д. И. Розенталь [и др.]. – М., 1994.
16. Сырых В. М. Метод общей теории права : дис. ... д-ра юрид. наук / В. М. Сырых. – М., 1995.
17. Большой энциклопедический словарь / под ред. А. М. Прохорова. – М., 2000.
18. Третьякова О. Д. Методология конвергенции права / О. Д. Третьякова // Вестн. Владимир. юрид. ин-та. – 2009. – № 4 (13).